

mişlardı. Fâtımîler'de şahnelere tahsis edilen Dârü'l-ma'üne adlı binanın Selâhaddin-i Eyyûbî tarafından yıkılıp yerine bir Şâfiî medresesinin yaptırıldığı bilinmektedir. Nûreddin Mahmud Zengî, "mükûs" adı verilen gayri şer'î vergileri kaldırdıktan sonra şahnelere azledip onların görevini kâdilkudâta devretmiştir (Şeşen, s. 119). Eyyûbîler'de emîrler arasından tayin edilen şahneler halkın güvenliğini sağlamakla görevliydi. Selâhaddin-i Eyyûbî devrinde Kahire'de bu görevi Emîr Bahâeddin Karakuş'un, Dimaşk'ta Bedreddin Mevdûd'un yaptığı belirtilmektedir. Bu dönemde Türkmen kabilelerinin kontrol eden bir şahnenin mevcudiyetinden bahsedilir. Ayrıca Cengiz Han ve halefleri işgal ettikleri şehirlere şahne tayin etmişlerdir. İlhanlılar, Delhi Sultanlığı, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Timurlular'da da şahne tabirine rastlanmaktadır. İlhanlılar'da şahne yanında daruga, basak ve nâib terimleri de kullanılıyordu. Osmanlı Devleti zamanında bir ara "şahnegî" (resm-i şahnegî) denilen bir vergi mevcuttu, bu vergi daha sonra kaldırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nerşahî, *Târîhu Buḥârâ* (trc. ve nşr. Emîn Abdülmecîd Bedevî – Nasrullah Mübeşşer et-Tirâzî), Kahire, ts. (Dârü'l-ma'ârif), s. 147-148; Hilâl b. Muḥassin es-Sâbî, *Rûsumü dâri'l-hilâfe* (nşr. Mîhâil Avvâd), Beyrut 1406/1986, s. 9; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. Halîl Hatîb Rehber), Tahran 1348, I, 20; II, 742; III, 976; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Köymen), s. 25, 41, 59, 70; Kalkaşendî, *Şubḥu'l-a'sâ, V*, 361-362, 364; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 50, 120, 176, 201, 205, 238, 259, 264; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûn-ü'l-İslâmiyye ve'l-veẓâ'if 'ale'l-âşâr-i'l-Arabiyye*, Kahire, ts. (Dârü'n-neḥdati'l-Arabiyye), II, 623-626; A. K. S. Lambton, "The Internal Structure of the Seljuk Empire", *CHIR*, V, 213-214, 240, 244-245; a.mlf., "Atebetü'l-Ketebe'ye Göre Sancar İmparatorluğunun Yönetimi" (trc. N. Kaymaz), *TTK Belleten*, XXXVII/147 (1973), s. 367-368, 371, 377, 381, 383-386, 389-392; a.mlf., "Şihna", *EI* (İng.), IX, 437-438; Hasan-ı Enverî, *İşlâḥât-ı Divânî Devre-yi Gâznevî ve Selcûkî*, Tahran 2535 şş., s. 225; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 119-120, 151, 171; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1984-92, II, 17, 45, 186, 273, 400 vd.; III, 55, 57-58, 187-188, 218, 220-221, 227-228, 234, 238, 243, 428; Erdoğan Merçil, *Kirman Selçukluları*, Ankara 1989, s. 18, 56, 156; a.mlf., *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*, Ankara 2007, s. 118, 200; S. G. Agacanova, *Selçuklular* (trc. Ekber N. Necef – Ahmet R. Annaberdiyev), İstanbul 2006, s. 88, 216, 246, 253, 293, 299-300, 316; G. M. Kurpalidis, *Büyük Selçuklu Devletinin İdarî, Sosyal ve Ekonomik Tarihi* (trc. İlyas Kamalov), İstanbul 2007, s. 34, 61, 92, 109-110, 112-114, 122-128, 161; W. Hinz, "Ortaçağ Yakın Şarkına Ait Vergi Kitabeleri" (trc. Fikret İşıltan), *TTK Belleten*, XIII/52 (1949), s. 779-780.

ERDOĞAN MERÇİL

ŞÂHRUH

(شاهرخ)

(ö. 850/1447)

Timurlu hükümdarı
(1405-1447).

14 Rebîülâhîr 779'da (20 Ağustos 1377) Semerkant'ta doğdu. Timur'un dördüncü oğlu olup annesi Karahıtaylar'dan Tugay Terken Aga'dır. Timur sefere çıkarken zaman zaman Semerkant'ın idaresini ona bırakırdı. 799 (1397) yılında ağabeyi Mirân Şah'tan boşalan, merkezi Herat olmak üzere Sistan, Horasan ve Mâzenderan bölgelerinin valiliğine getirildi. Timur'un 801'-de (1399) başlayan son ve en uzun seferine (yedi yıllık), onun Memlükler'e karşı Suriye ve Filistin'deki faaliyetlerine katıldı. Osmanlı Sultanı I. Bayezid ile yapılan Ankara Savaşı'nda bulundu (804/1402).

Timur'un doğuya Çin'e doğru çıktığı sefer esnasında Otrar'da ölümü (807/1405) kurduğu imparatorluğun kaderi üzerinde büyük etki yaptı. Timur, ölmeden önce oğlu Cihangir'den olan torunu Pîr Muhammed'i vâliht olarak vasiyet ettiği halde hiç kimse onun hükümdarlığını tanımadı. Timur'un ölümü sırasında yanında bulunan Şah Melik ve Şeyh Nûreddin gibi beyler yarıda kalan sefere devam etmek istedilerse de ölüm haberinin orduda yol açtığı karışıklık yüzünden bundan vazgeçerek Semerkant'a dönmeye karar verdiler. Bu beyler, vasiyetinin yerine getirileceğine dair Timur'a söz vermiş olmalarına rağmen Pîr Muhammed'in Kandeher'dan gelmesinin uzun zaman alacağını ileri sürerek Semerkant'ın Şâhruh'a teslim edilmesinin daha doğru olacağını söylediler.

Şâhruh vali sıfatıyla idare ettiği eyaletlerin hükümdarı olarak tanındı (807/1405). Bu arada ordunun sağ kolundaki beyler, ordu merkezinden habersiz olarak Mirân Şah'ın oğlu Halil Sultan'ı hükümdar ilân ettiler ve Semerkant muhafızı Emîr Argun Şah'ın yardımıyla başşehri ele geçirdiler. Şâhruh, başlangıçta Halil Sultan'ın Mâverâünnehir'deki hâkimiyetini tanıdıysa da asıl taht vârisi Pîr Muhammed Kandeher'dan gelince onu destekledi. 809 (1407) yılında Pîr Muhammed'in kendi beylerinden Pîr Ali Tâz tarafından öldürülmesi üzerine Şâhruh, Pîr Muhammed'in öcünü alma bahanesiyle Halil Sultan'la mücadeleye girişti. Mücadelede Halil Sultan esir alındı (811/1409) ve kendisiyle varılan anlaşma uyarınca savaşa son verildi. Buna göre Halil Sultan, Mâverâünnehir'deki haklarını ter-

kederek Rey şehrine gidecekti. 27 Zilhicce 811 (13 Mayıs 1409) tarihinde hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Semerkant'a giren Şâhruh, altı ay sonra şehirden ayrılırken buranın ve Mâverâünnehir'in idaresini oğlu Uluğ Bey'e ve onun atabegi Şah Melik'e bıraktı. Semerkant'ın Şâhruh tarafından ele geçirilmesiyle Timur'un mirası için yapılan hâkimiyet mücadelesi büyük ölçüde sona ermiş oldu.

Şâhruh, 812 (1410) yılında Halil Sultan'ı Irâk-ı Acem ve Azerbaycan'ın geri alınması için Karakoyunlular üzerine gönderdi ve kendisinin de arkadan yola çıkacağını söyledi. Bu teşebbüs, Horasan ve Mâverâünnehir'de hâkimiyetini sağlamlaştırmakla vakit geçiren Şâhruh'un batıya doğru yaptığı ilk sefer oldu. Ancak Rey şehrine gelen Halil Sultan daha ileriye gidemedi. Bu sırada Güney İran'da Ömer Şeyh'in oğulları Mirza İskender ile Rüstem arasında çıkan anlaşmazlıklar yüzünden bir faaliyet gösteremedi ve 814'te (1411) Rey'de öldü. Fakat bu olaylar Şâhruh'un azmini kırmadı; Şâhruh, Hârizm bölgesini ele geçirdikten sonra (815/1413) gözünü batıya çevirdi. 815 yılının güzünde Herat'tan yola çıkan Şâhruh, Mirza İskender'e Irâk-ı Acem ve Azerbaycan'a yürüyerek buraları Karakoyunlular'dan alacağını bildirdi ve ordusu ile Rey'de kendisine katılmasını istedi. Ancak İskender'in onun hâkimiyetini tanımaması üzerine Şâhruh, Tebriz yerine İsfahan'a karşı gitmeye karar verdi. Kısa zamanda Mirza İskender'i esir aldı ve İsfahan'ı İskender'in kardeşi Rüstem'e, Luristan bölgesini Baykara'ya, Fars bölgesini de oğullarından İbrâhim Sultan'a bıraktıktan sonra Herat'a döndü (817/1414). Şâhruh ertesi yıl yine Fars bölgesine yürümek zorunda kaldı. Çünkü Baykara ayaklanarak Fars bölgesini İbrâhim Sultan'ın elinden almıştı. Şâhruh, Baykara'yı esir alıp Kandeher'a sürdü, bölgede düzeni sağlayarak burayı tekrar İbrâhim Sultan'a verdi ve Herat'a döndü (Muharrem 819 / Mart 1416). Böylece Irâk-ı Acem ile Güney İran'da Şâhruh'un hâkimiyetini tanımak istemeyen Ömer Şeyh'in oğullarının nüfuzuna son verildi.

823 (1420) yılına kadar Şâhruh, ülkenin büyük bir kısmında hâkimiyetini pekiştirmekle birlikte batıda henüz ciddi bir faaliyette bulunamamıştı. Timur'un ölümüyle yeniden siyasî sahnede görünen Karakoyunlu Kara Yûsuf, Timur'un Irâk-ı Arabî verdiği oğlu Mirân Şah'ı ve torunu Ebû Bekir'i 809 (1406) ve 810'da (1408) yenerek Mirân Şah'ın ölümüne ve Ebû Bekir'in kaçmasına sebep olduğu gibi eski arkadaşı Celâyirli Sultan Ahmed'i bertaraf ederek

(813/1410) Azerbaycan'a hâkim olunca Tımurlular'ın tehlikeli bir komşusu halini almıştı. Bunun yanında Ankara Savaşı'ndan sonra parçalanmış Osmanlı Devleti'nin yeniden toparlanması ve daha önce Timur'un hâkimiyetini tanımış olan Çelebi Sultan Mehmed'in faaliyetleri Herat'ta endişe ile karşılanıyordu. Şâhruh, 1416'da gönderdiği mektubunda Osmanlı hükümdarını kardeşlerini ortadan kaldırdığı için kınamaktaydı. Ayrıca Osmanlılar'ın, Ankara Savaşı'nın ardından Timur'un canlandırdığı Anadolu beyliklerine karşı olan tutumları da hoş karşılanmıyordu. Diğer taraftan Timur zamanında olduğu gibi Şâhruh'a da Anadolu'ya gelmesi için davet mektupları gönderilmeye başlanmıştı. Çelebi Sultan Mehmed ise ikinci bir Timur tehlikesiyle karşı karşıya gelmek istemiyor ve Tımurlular'la anlaşmayı tercih ediyordu. Çünkü zaman zaman Şâhruh'un, Timur'un fethettiği yerleri geri alarak Boğazlar üzerinden Balkanlar'a, Deştikıpçak ve Derbend üzerinden tekrar Azerbaycan'a dönmek niyetinde olduğu söyleniyordu. 823 (1420) yılında Şâhruh artık gücünü sülâle mensuplarına kabul ettirmiş ve imparatorluğun büyük bir kısmına sahip olmuştu. Şâhruh, hem Ortadoğu'da İslâm dünyasının en güçlü hükümdarı olduğunu ispat etmek hem de kendisine bir türlü baş eğmeyen Karakoyunlular'a kesin bir darbe indirmek amacıyla 1420 yılı güzünde batıya doğru hareket etti. İçerisinde fillerin de bulunduğu Şâhruh'un ordusu 200.000'e ulaşmıştı. Kazvin dolaylarına gelindiğinde Karakoyunlu Yûsuf'un ölüm haberi alındı. Kışı Karabağ'da geçiren Şâhruh, baharda Karakoyunlu Türkmenleri'ne karşı yürüyerek Eleşkirt'te Kara Yûsuf'un oğulları İskender ve İsfend mirzaları yenilgiye uğrattı (824/1421). Tebriz hâkimliğini Akkoyunlu Karayülük Osman Bey'in oğlu Ali Bey'e bırakıp Horasan'a döndü. Fakat onu ardından Karakoyunlu İskender, Azerbaycan'da hâkimiyeti yeniden ele geçirdi. Şâhruh, 832 (1429) ve 838 (1434-35) yıllarında Azerbaycan'a ve Doğu Anadolu'ya kabalık askerle gittiye de Karakoyunlu Türkmenleri onun sağlığında halledilemeyen bir mesele olarak kaldı. Bu tehlike ileriki yıllarda daha da büyüyecekti.

Şâhruh, 23 Rebiülâhîr 830'da (21 Şubat 1427) Herat'ta cuma namazı çıkışında Hurûfiler'in suikastından yaralı olarak kurtuldu. 837'de (1434) oğullarından Gıyâseddin Baysungur'un, 838'de (1435) İbrâhim Sultan'ın ve 848'de (1444) Muhammed Cûkî Mirza'nın ölümleri onu çok üzdü. Böylece oğullarından yalnız Uluğ Bey

Şâhruh'un Baysungur albümü içindeki Uygurca seçerisinde bulunan tasvir bir resmi

kalmış oluyordu. 848 (1444) yılında ağır bir hastalığa yakalanan Şâhruh daha sonra kısmen iyileşti. Bir süre önce Irâk-ı Acem'e tayin edilen Sultan Muhammed b. Baysungur dedesinin hastalığından yararlanarak ayaklandı ve İsfahan'ı ele geçirip Sîraz'a yürüdü. Bunun üzerine Şâhruh biraz da hanımı Gevher Şad'ın teşvikıyla hasta olmasına rağmen sefere çıktı. Hiçbir zorlukla karşılaşmadan Rey'e gelindi ve Sultan Muhammed'e karşı kuvvet sevk edildi. İsfahan'a kadar gelen Şâhruh şehrin ileri gelenlerini tutuklatıp Rey'e dönme kararı aldı. Sâve'ye varıldığında çoğunluğu seyyid ve ulemâdan olan İsfahan ileri gelenlerinin öldürülmesini emretti. Bu emir Ramazan 850'de (Aralık 1446) yerine getirildi. Kış mevsimini Rey'e bağlı Feşâbüye'de geçiren hükümdar Nevruz dolayısıyla bir şenlik düzenledi, ardından Şah Abdülazîm Türbesi'ni ziyaret için hazırlık yapılmasını istedi. Fakat yola çıktıktan az sonra rahatsızlanınca mahfe içine alındı ve 24 Zilhicce 850 (12 Mart 1447) tarihinde vefat etti. Cenazesi önce Herat'ta Gevher Şad Medresesi'ndeki türbeye gömüldü, daha sonra Timur'un ve hânedan mensuplarının bazılarının gömülü olduğu türbeye (Gûr-ı Emîr) nakledildi. Şâhruh'un dokuz oğlu ve altı kızı olmuştur. Ancak Şâhruh'un vefatı sırasında sadece Uluğ Bey ile kızı Pâyende Sultan hayatta idi. Yerine oğlu Uluğ Bey geçti.

Bütün savaşlarda galip gelen Şâhruh, Timur'un fethettiği ülkelerin çoğunu elde tutmayı başardığı gibi iç mücadelelere büyük ölçüde son vermiş, devletin kırk yıl daha devamını sağlamıştır. Onun adam seçme hususunda kabiliyetli bir kimse olduğu belirtilir. Beylerbeyi Emîr Firûz Şah'ın otuz dört yıl, idarî işlerine bakan, vaktiyle atabegliğini de yapmış bulunan Alike Kûkeltaş'ın kırk üç yıl iş başında kalıp bunların ölümünden sonra yerlerine oğullarının getirilmesi buna bir örnek teşkil eder. Tarihçiler Şâhruh'u dindar, barış yanlısı ve cesur bir hükümdar diye nitelendirir. Mi-

zaç itibarıyla babasından ve kardeşlerinden farklı idi. Son günlerinde Sâve'de bazı seyyidler katlettiği daha çok Gevher Şad'ın tesiriyle olmuştur. Herat'ta bulunduğu zamanlarda Hâce Abdullah-ı Ensârî'nin ve Hâce Ebû'l-Velîd'in türbelerini ziyaret ederdi. Timur'un Semerkant'taki tanınmış hayatının aksine Şâhruh Herat'ta alelâde bir insan gibi yaşıyor, yanında muhafızları olmadan cuma günleri camiye gidiyordu. Oyun, eğlence vb. dinen yasaklanmış şeylerden sakınırdı. İçkiyi yasaklamıştı. Şâhruh, ölümüne kadar sarayda hizmetinde bulunan tarihçi Abdürrezzâk es-Semerkandî tarafından asrın müceddidi olarak gösterilmiş, velîlik derecesine çıkarılarak hakkında bazı kerametler nakledilmiştir. Semerkandî onun tefsir, hadis, fıkıh ve tarih kitapları okuduğunu, dinî ilimlere dair sohbetlere katıldığını belirtir. Memlûk sultanına 1428 yılında gönderdiği mektupta İbn Hacer el-Askalânî'nin *Şa-hîh-i Buharî* serhiyle Makrîzî'nin *Kitâbü's-Sülûk*'ün istemesi bunu göstermektedir.

Şâhruh edip, şair ve sanatkârları himaye ederek Herat'a gelmelerini sağlamıştır (Farsça şiirin onun devrindeki durumu için bk. İhsan Yârşâtîr, tür.yer.). Memlûk Sultanı Çakmak'ın istediği beş adet nâdir dinî eserin Şâhruh'un kütüphanesinde bulunması ve birer nüsha istinsah edilerek Mısır'a gönderilmesi Herat'ın onun zamanında bir ilim ve kültür merkezi haline geldiğini ortaya koymaktadır. Öte yandan Lutfî, Sekkâkî, Seydî Ahmed Mirza gibi Türkçe yazar şairlerin yetişmesi, Türk edebiyatının en güzel örneklerinden *Bahtiyar-nâme*, *Mî'râcnâme*, *Kutadgu Bilig*, *Tezkiretü'l-evliyâ* ve *Atebetü'l-hakâyık* gibi eserlerin Uygur hattı ile kaleme alınması sarayda Türkçe'ye karşı olan ilgiyi göstermektedir. Bu ilgi daha sonra Hüseyin Baykara, Bâbü'r ve Ali Şîr Nevâî gibi şahsiyetlerle devam edecektir.

Meşhur bir hattat olan Şâhruh'un oğlu Gıyâseddin Baysungur'un Herat'ta bulunan konağının kütüphanesindeki güzel sanatlarla ilgili çalışmalar ülkede sanat hareketlerine büyük hız vermiş, özellikle minyatür sanatında ilerlemeler kaydedilmiştir. Türk müziği tarihinin en seçkin şahsiyetlerinden Abdülkâdir-i Merâgî de eserlerini Herat'ta Şâhruh'un himayesinde yazmıştır. İslâm dünyasında tek bilgin-hükümdar olarak kabul edilen Şâhruh'un oğlu Uluğ Bey de bu döneme renk katan simalardan biridir. Minyatür ve hat sanatında Tebrizli Ca'fer, Heratlı Şemseddin Muhammed, Gıyâseddin Nakkâş, Halil Musavvir; mima-

ride Kıvâmüddin; mûsikide Abdülkâdir-i Merâgî, Endicanlı Yûsuf; tarihçilikte Hâfiz-ı Ebrû, Şerefeddin Ali Yezdî ve tezkirelerde sayısı yüzleri aşan şairleriyle Herat, ayrıca Uluğ Bey'in başkanlığında Kadızâde-i Rûmî, Gıyâseddin Cemşîd Kâşî ve Ali Kuşçu'nun yürüttüğü çalışmalarla Semerkant doğu dünyasında rönesansı yaşıyordu. Bu durum Batı'da "Timurlu rönesansı" sözünün ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Şâhruh, Timur'un ölümünün ardından meydana gelen karışıklıklar yüzünden başlangıçta imar faaliyetleriyle ilgilenememiş, ancak Herat şehrinin emniyetini sağlamak amacıyla İhtiyârüddin Kalesi'nin onarılmasını emretmiştir. Daha sonra bu kalenin eteğinde bir medrese ile bir hankah yapılmasını istemiş, bunlar 812 (1410) yılında tamamlanmıştır. Hanımı Gevher Şad, Meşhed'de bir cami (Meşhed Ulucamii) inşa ettirmiş ve caminin açılışında Şâhruh ile Gevher Şad da hazır bulunmuştur (821/1418). Herat'ta bir dârüşşifâ inşa ettiren Şâhruh, Hâce Abdullah-ı Ensârî'nin kabri üzerinde büyük bir türbe yaptırmış (829/1426) ve ulucaminin bitişiğindeki Ali er-Rızâ Türbesi'ne çok değerli bir kandil armağan etmiştir. Gevher Şad'ın en büyük eseri Herat'ta yaptırdığı Gevher Şad Medresesi ve Camii olup 836'da (1432-33) tamamlanmış, medresenin kuzeyinde ayrıca bir türbe inşa edilmiştir. Şâhruh'un 1403'te evlendiği diğer hanımı Milket (Meliket) Aga da Herat dışında bir medrese yaptırdığı gibi Belh'te bir medrese inşa ettirmiş ve 844'te (1440) ölünce bu medresenin bitişiğindeki türbeye gömülmüştür. Şâhruh, Herat'ı tahkim ederek güzelleştirmiş ve yaptırdığı binalarla burayı devletin merkezi haline getirmiştir. Moğol istilâsı sırasında tahrip edilmiş olan Merv şehrini 812 (1410) yılında âdeta yeniden inşa etmiş, ayrıca bütün Horasan'ın imar faaliyetleri kapsamına alınmasını istemiştir. Bu sayede yollar yapılmış, yeni köprüler inşa edilip eskileri yenilenmiştir. Şehirler cami, mes-cid, pazar yeri, hamam, han, hankah ve medreselerle süslenerek eski canlı iktisadî hayatına kavuşmuştur (Şâhruh zamanında inşa edilen diğer eserler için bk. Aka, s. 197-200).

BİBLİYOGRAFYA :

Hâfiz-ı Ebrû, *Zübdetü't-tevârîh* (nşr. Seyyid Kemâl Hâc Seyyid Cevâdî), Tahran 1372 hş. I-II; a.mlf., *Mecmû'a*, TSMK, Bağdad Köşkü, nr. 282; Fasîh-i Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî* (nşr. Mahmûd Feruh), Meşhed 1339 hş.; Şerefeddin, *Zafernâme* (Abbâsî); Ahmed b. Hüseyin b. Ali Kâtib, *Târîh-i Cedid-i Yezd* (nşr. İrec Efşâr), Tahran 1345 hş.; Abdürrezzâk es-Semerkandî, *Ma'tla'-ı Sa'deyn* (nşr. Muhammed Şeffî), Lahor 1946-49, I-II, tür.yer;

Ca'fer b. Muhammed el-Hüseyinî, *Târîh-i Kebîr*, St. Petersburg Public Library, Pers now serija, nr. 201; a.e.: *Der Bericht über die nachfolger Timurs aus dem Târîh-i kabîr des Ca'feri ibn Muhammed al-Husainî* (trc. Abbas Zaryab), Mainz 1960; Celâleddin Zekeriyâ b. Muhammed el-Kâinî, *Neşâ'ih-i Şâhruhi*, Wien, Nationalbibliothek, nr. A. F. 112 (163); Muinüddin-i İsfizârî, *Ravzâtü'l-cennât* (nşr. M. Kâzım İmâm), Tahran 1338-39 hş., I, 218, 329; II, 123, 146, 235, 324; Tâcüs-Selmânî, *Tarih-nâme* (trc. İsmail Aka), Ankara 1988; Mîrhând, *Ravzâtü's-şafâ'*; Hândmîr, *Habîbü's-siyer* (nşr. Celâleddin Hümmât), Tahran 1333 hş.; Browne, *LHP*, III, bk. İndeks; İhsan Yârşâtr, *Şi'r-i Fârsî der 'Ahd-i Şâhruh*, Tahran 1334; Faruk Sümer, *Karakoyunlular*, Ankara 1967, s. 93-98, 119-138; R. Ferrier, "Trade from the Mid-14th Century to the End of the Safavid Period", *CHIr*, VI, 412-490; B. Fragner, "Social and Internal Economic Affairs", a.e., VI, 491-567; A. S. Kennedy, "The Exact Sciences in Timurid Iran", a.e., VI, 568-580; B. S. Amoret-ti, "Religion in the Timurid and Safavid Periods", a.e., VI, 610-655; R. Pinder-Wilson, "Timurid Architecture", a.e., VI, 728-758; B. Gray, "The Pictorial Arts in the Timurid Period", a.e., VI, 843-876; H. R. Roemer, "The Successors of Timur", a.e., VI, 98-146; a.mlf., *Persian auf dem Weg in die Neuzeit*, Beirut 1989; J. E. Woods, *The Aqquyunlu: Clan, Confederation, Empire*, Minneapolis-Chicago 1976; M. Subtelny, "The Sunni Revival under Shah-Rukh and its Promoters: A Study of the Connection between Ideology and Higher Learning in Timurid Iran", *Proceedings of the 27th Meeting of Haneda Memorial Hall Symposium on Central Asia and Iran: August 30, 1993*, Kyoto 1994, s. 14-23; İsmail Aka, *Mirza Şâhruh ve Zamanı (1405-1447)*, Ankara 1994; W. Barthold, *Uluğ Beg ve Zamanı* (trc. İsmail Aka), Ankara 1997, bk. İndeks; B. F. Manz, *Power, Politics and Religion in Timurid Iran*, Cambridge 2007, tür.yer.; a.mlf., "Şâh Rukh", *El²* (Ing.), IX, 197-198. Z. Velidî Togan, "Büyük Türk Hükümdarı Şâhruh", *TDED*, III/3-4 (1949), s. 520-538; R. M. Savory, "The Struggle for Supremacy in Persia after the Death of Timur", *Isl*, XL/1 (1964), s. 35-65; L. Bouvet, "Şâhruh Mirza", *IA*, XI, 286-288.

İSMAİL AKA

ŞAHSEVEN

İran'ın kuzeybatısında yaşayan aşiretler topluluğu.

Kelime "şahın dostları" anlamına gelmekte olup ilk Safevî şahlarından itibaren hanedana karşı sadakat ve dinî bağlarla bağlananlar için kullanılmıştır. Bu mânâda özellikle XX. yüzyılda İran'ın kuzeybatısının değişik bölgelerinde, bilhassa Mugan (bugün Azerbaycan-İran sınırı) ve Erdebil ile Tahran ve Zencan arasındaki Harakân ve Hamse'de yerleşen birkaç aşiretin adıdır. Şahsevenler göçebe bir hayat tarzını benimseyerek kırsal Mugan bozkırlarında, yazları 100 mil güneyde yüksek Savalan meralarında ve Erdebil, Mişkin, Serâb bölgelerinde yaşamışlardır. XX. yüz-

yıl sonlarında yerleşik hayata geçmişler, eski aşiret yapısını ve göçebe çoban kültürünü önemli ölçüde yitirmişlerdir. Ancak 5-6000 hâne (yaklaşık 40.000 kişi) hâlâ göçebe ve yarı göçebe hayat tarzını sürdürmektedir. Şahseven ili, her birinde sayıları elli ile birkaç yüz arasında değişen hânenin bulunduğu yaklaşık kırk kabileye ayrılmıştır. Bunlar bölgenin azınlık nüfusu-nu oluştururlar, Tat diye bilinen yerleşik çoğunluk gibi Şiidirler ve Âzerî Türkçesi'yle konuşurlar.

Şahsevenlerin kökeni büyük ölçüde Türkler'e dayanır. Hayatlarının ve kültürlerinin karakteristik özellikleri İran'da ve başka yerlerdeki Türkler'inkine benzer. Bunlar daha çok XI. yüzyılda Güneybatı Asya'ya göç etmiş Oğuz Türkleri'nin izlerini taşır. Şahseven aşiret ve konfederasyonunun kökleriyle ilgili üç farklı rivayet bulunmaktadır. Bunlardan en çok bilineni Sir John Malcolm'un *History of Persia* (1815) adlı eserinde yer alır. Buna göre Şah I. Abbas, atası Şah İsmâil'in Safevî hânedanını kurmasına yardımcı olan âsi kızılbaşların başlattığı ayaklanmaları bastırmak için Şahseven adında bir aşiret birliği oluşturmuştur. Vladimir F. Minorsky ise onlarla ilgili bilinenlerin Malcolm'un anlattıklarından biraz farklılık gösterdiğini, çağdaş Safevî kroniklerinde Şah Abbas'ın Şahseven adıyla kurduğu düzenli bir aşiret birliğinden söz edilmediğini yazar. Ancak XVII. yüzyıl ortalarında şaha bağlı özel saray muhafızları için bu tabirin kullanıldığı bilinmektedir. Son araştırmalar Şah Abbas'ın bir aşiret birliği oluşturduğunu doğrulayacak bir kanıt ulaşılamamıştır. Buna rağmen birçok tarihçi Malcolm'un iddiasını benimsemiştir. Minorsky'nin XIX. yüzyılın sonlarına doğru onlarla görüşen bazı Rus seyyah ve araştırmacılarından naklettiği bilgilere göre Şahsevenler kendilerinin Yünsür Paşa liderliğinde Anadolu'dan geldiklerinde hemfikirlerdir. Bunlar Şahseven aşiretlerinin Yünsür Paşa'nın soyundan gelen ilbeyi olarak tayin edilmiş hanlar tarafından yönetildiklerini, "beyzâde" ve "hâmpâ" (râyet / raiyyet) diye ikiye ayrıldıklarını belirtmişlerdir. Mugan ve Erdebil otlaklarının, liderlerine şahlar tarafından bağışlandığını ifade etmişlerdir. Muhtemelen aşiret liderlerinin beyanlarından kaynaklanan bu rivayetler, onların gerek halkın gerekse otlakların kontrolündeki otoritelerini meşrulaştırma gayretinin bir ürünüdür. XX. yüzyılda sıradan aşiretler arasında ve onlarla ilgili yazılarda anlatılan Şahsevenler'in kökenleri hususundaki üçüncü rivayet, bunların eşit statüde ve her biri kendi bağım-